

Ibrahim Reisiniň ölümü we soňky ýüzýyllykda Türkiye-Eýran gatnaşyklary

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 января, 2025

Ibrahim Reisiniň ölümü we soňky ýüzýyllykda Türkiye-Eýran gatnaşyklary IBRAHIM REISINIŇ ÖLÜMI we SOÑKY YÜZÝYLLYKDA TÜRKİYE-EÝRAN GATNAŞYKLARY

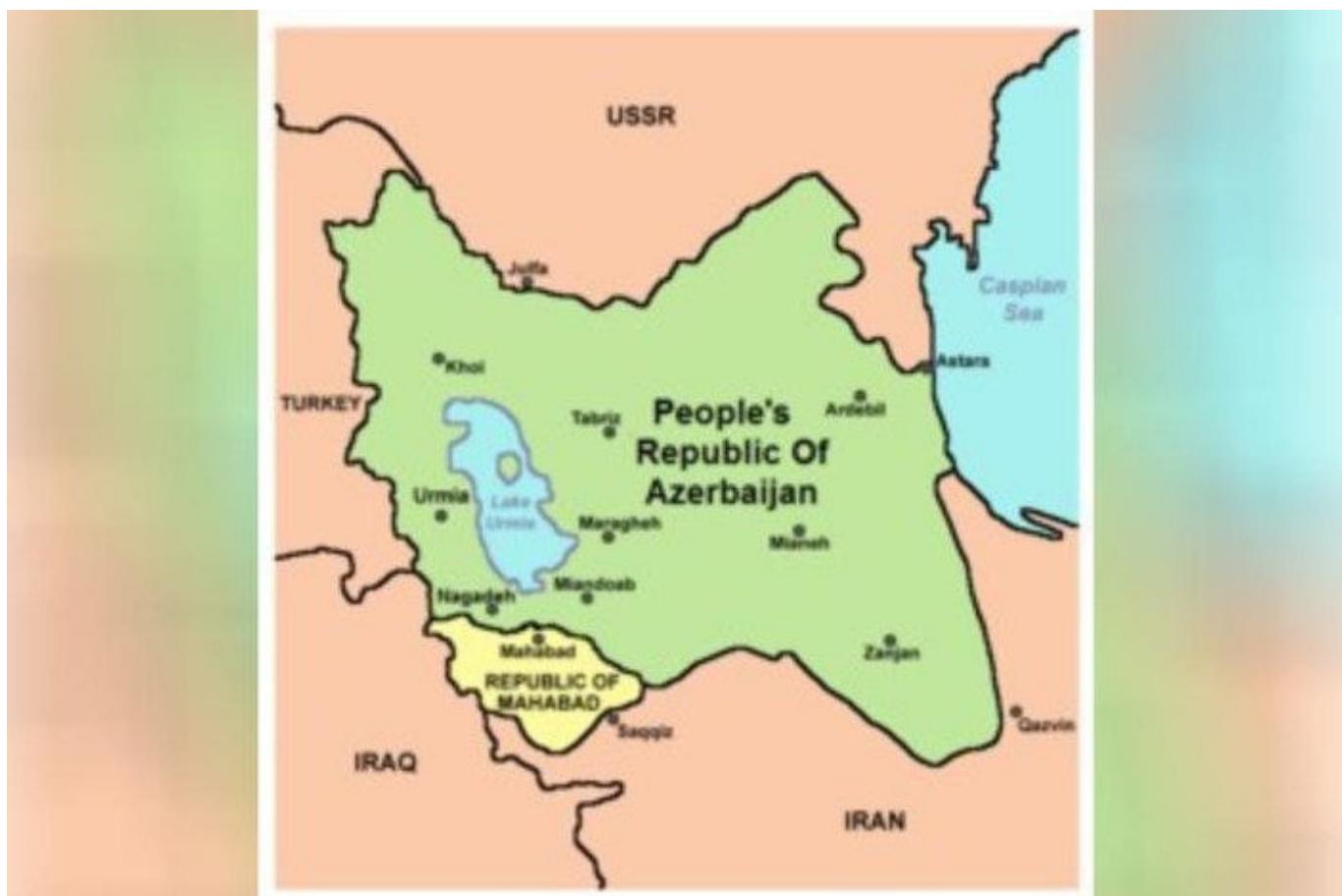
Geçen asyryň başynda yslam dünýäsi doly tümlüge bürendi. Osmanly, Eýran, Türküstan, Indoneziya, hatda Owganystanam Russiyanyň we Günbataryň golastyna geçdi. Emma ilki Owganystanyň (1919 ý.), yzyndanam Türkiyäniň garaşsyzlygyny almagy (1923 ý.) gözyetimde umyt ýalkymy bolup ýylpyldapdy. Eýranyň ýagdaýy biraz üýtgeşikdi. Doly basylyp alynmasa-da, ruslar Kawkaz ýurtlaryndan Eyrany kowup çykarypdy. Angliya hem Huzystan welaýatyndaky Mesjit-Süleýman şäherinde birinji bolup

nebitiň üstünden baransoň (1908 ý.) «Anglo-Persian Oil Company» arkaly Angliýanyň golastyna geçipdi.

Angliýa şol wagtdan soň (1913 ý.) günortadan Eýrany basyp almaga girişipdi.

Ikinji jahan uruşyndan soň bolsa ruslaryň goldawy bilen günbatardaky kürtleriň garaşsyzlygyny yqlan eden Mehabat Respublikasy (1946 ý.), Azerbaýjan Milli höküməti bilen azerileriň garaşsyzlyk ugrunda öñegidişlikleri günortadaky nebitli welaýatlaryň we Basra aýlagyndaky Angliýanyň basybalyjylykly-harby gözegçilik müddetine gündogardaky əwganlardyr buluçlar bilen bolan uruşlaram goşulanda, Eýran üçin ýagdaýlar hasam erbet bolup görünýärdi.

Ýöne hernäme-de bolsa, «imperiýalar mazarystanlygy» diýilýän əwganystandan başlap Eýran, Türkiye ýaly ýurtlar belli bir derejede-de bolsa, ýarym asyryň dowamynda özlerini dürsäp bildiler.

Eýranyň Ikinji jahan uruşyndaky Günbatar serhetleri / Surat: Wikipedia

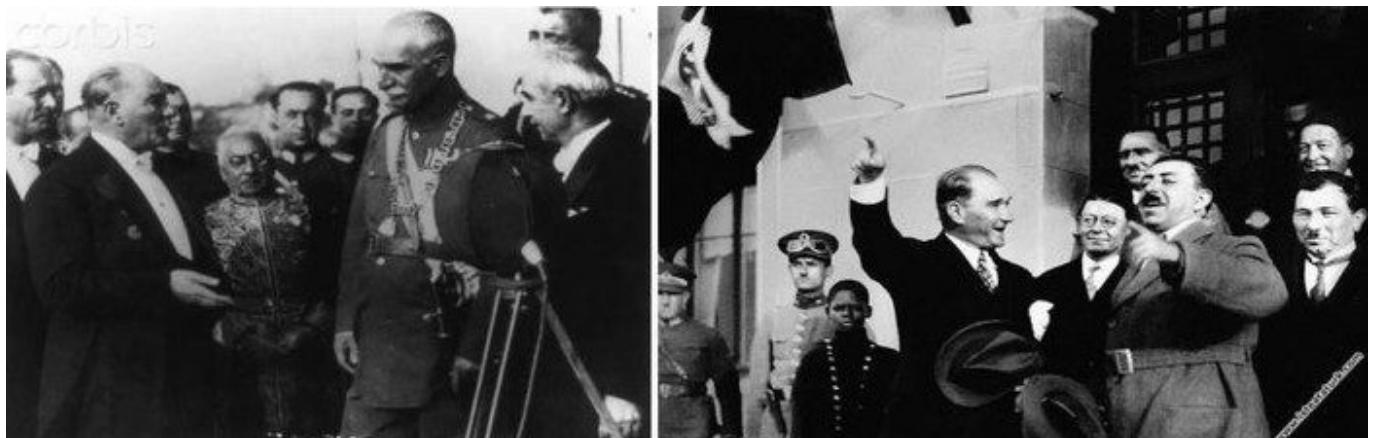
- **Türkiye-Eýran gatnaşyklary**

Milli Azat-edijilik uruşyny göni goldamasa-da, sesini çykarman

oturmagy hem peýdaly bolan Eýran bilen Türkîyänim ilkinji resmi guramaçylykly gatnaşygy 1926-njy ýylyň 22-nji aprelinde baglaşylan «Dostluk we howpsuzluk» şertnamasyndan başlanýar.

Iki ýyldan soñ Türkîye Agry dagynyň etegindäki araçägiň düzedilmeguniň ýerine Eýrandan ýer alypdyr we wagtyň geçmegin bilen gatnaşyklar kadalaşypdyr.

1639-njy ýyldan bări iki ýurduň arasyndaky çäkler umuman alanda üýtgemedigem bolsa, iki tarapa howp salýan kürt gozgalaňlary we geografiki düşünişmezlikler ýuze çykyp durandygyna garamazdan, gatnaşyklar taryhy goňsuçylyk we daşardan abanýan kynçylyklardan ötri iki doganoglanyň basdaşlygy ýaly çözülip gelnipdir.

Owgan we eýran şalary döwrebaplaşma çäreelerinde Türkîyä eýeripdirler. Çepde Ryza Pehlevi (1934 ý.), sagdaky bolsa owgan patyşasy Amanulla han (1928 ý.)

• **Eýranyň basybalyjylardan halas bolmak ugrendaky tagallasy**

Napoleonyň 1802-nji ýilda Siriýada Akka galasyňň gahrymany garry möjek Jezzar Ahmet paşadan ýeňilmegi biziň günlerimize çenli dowam edip gelen deňagramlyga täsirini ýetirdi.

«Uly oýun» («Great Game») diýilýän şu müddetde fransuzlar Siriýadır Eýranyň üstünden, ruslaram Owganystanyň üstünden güýç birikdirip iňlisleri Owganystandan kowup çykarmak üçin Eýrana giripdiler.

«Akkada aýagyma badak atylmadyk bolsa, tutuş Gündogary basyp alardym» diýen Napoleony amana getiren segsen ýaşly goja Ahmet paşa

Iňlisleriň Eýrany urmagy bilen abraýdan gaçan Eýran owganlara degişli Hyratdan almaga ýonelenem bolsa, bu ýerde-de eýranlylar owganlardan ýeñilipdi.

Kakasy şol gabawda wepat bolan Ryza Pehlewi 1920-nji ýylda iňlisleriň goldawy bilen Eýranyň tagtyna oturdyldy.

Pehlewi iňlisleriň dikmesi ýaly hereket edip başlansoň, garyp eýran halky gozgalaň turuzdy we 1941-nji ýylda ony tagtdan agdardy.

1941-nji ýylda ýene iňlisler tarapyndan onuň ogly Muhammet tagta oturduylanam bolsa, 1953-nji ýylda «Garry geçi» lakamly nasionalist premýer-ministr Muhammet Musaddyk «Anglo-Persian» kompaniyasynyň aksiýalaryny eline alyp, ony döwlet eýeçiligine geçirjek bolanda, şa ilki daşary ýurda gaçdy, Musaddygam amerikanlaryň we iňlisleriň guran «Aýaks» gurnan operasiýasy arkaly wezipeden çetleşdirildi.

Musaddyga we nasionalistlere tagtyny elden giderip daşary ýurda gaçan şa Angliýadır ABŞ-nyň goldawy bilen bir ýylyň içinde yzyna gaýdyp geldi.

Muhamet Ryza Pehlewi mundan soňky Pers imperiýasynyň 2500 ýyllygyny baýram etmek, sekulýar işler, oba hojalyk we söwdagär gatlagyň arasyndaky «Ak rewolýusiýa» işleri, çalt döwrebaplaşma, atom energiýasyny edinme, milli harny we ykdysady syýasy ugurlary ösdürme prosesi bilen geçen ýigrimi

alty ýyllyk döwründen soñ 1979-njy ýylyň rewolýusiýasynda agdaryldy we bir ýldan soñ Müsürde sürgünde aradan çykdy. Fransiyadan gelen we ABŞ-na – «Uly şeýtana» garşıy yylan edilen, bir ýldan soñ Eýran Yslam Ynkylaby diýlip at berilen ganly wezipeden çetleşdirmeler we daşarda Yrak bilen dowam eden sekiz ýyllyk manysyz uruş netijesinde Eýran üç müň ýyllyk syýasy tejribesi, pers aňyýeti we şaýy agyrlykly strategiýasy bilen Ýakyn Gündogarda Fransiyá-Russiýa halkaly Günbataryň lokomotiw harby pozisiýasyna oturdy, goranyş halkasyny gurup, «Şaýy ýarymaýy» idealyna ýetmäge synanyşdy.

Bu halka nämüçindir ABŞ-nyň ýumran Yrak, Siriýa, Yemen harabalygyna goldanýar. Bulam şaýy-sünni çaknyşygyna getirdi. Eýrany «şaýy gylyjy» we 300-e golaý topary 100 müň milliard dollara barabar gaznasy bilen dolandırýanam 2020-nji ýlda amerikanlar tarapyndan öldürilen Kasym Süleymanydy.

ABD saldırısında ölen İranlı general Kasim Süleymani kimdir?

ABD'nin Bağdat Havalimanında helikopterle düzenlediği saldırında öldürülen İran Devrim Muhaçfizi Ordusu'na bağlı Kudüs Gücü Komutanı General Kasim Süleymani, Afganistan'dan Irak'a, Suriye'den Lübnan'a İran'ın bölgedeki politikalmasını belirleyen en önemli isimlerden biri olarak biliniyordu.

KASIM SÜLEYMANI KİMDİR?

- Kasim Süleymani, 1957'de İran'da dünyaya geldi
- İlkokul eğitiminden sonra Devrim Muhaçfizi Ordusuna katıldı
- Askeri kariyerine 1979 İran Devrimi sonrasında başladi
- İran-Irak savaşında gösterdiği üstün cabalarla dikkatleri çekti
- Henüz 20 yaşındayken Teğmen rütbesiyle 41inci Sarıyah Birliği'nin komutanlığını üstlendi
- Taliban'ın 1998'de Mezar-i Şerif kentinde İranlı 7 diplomat ve 1 gazeteciyi öldürmesi üzerine Taliban'a karşı mücadele eden Kuzey İttifaki adlı grubu destek vermesini sağladı
- 1991'deki Körfez Savaşında silahlı Şii grupların ayaklanması organizeli etti
- ABD'nin 2003'te Irak'ı işgalinde ABD ordusuna karşı savaşan Sileri perde arkasından yönetti
- 2006'da İsrail ile Hizbulah arasındaki savasta Hizbulah'ın eğitim ve silahlandırılmış sorumluluğunu yürütürdü
- Süleymani'nin Suriye'de Hizbulah ve diğer Şii millis güçlerin sağladığı askeri strateji sayesinde Esed güçlerinin takviye edilmesi sağlanı
- Irak'ta Hasdi Sabi örgütünün oluşturulmadında ve yönetilmesinde ön plandaydı
- 2007'de BM tarafından hâkimdeki konuların uluslararası seyahat yasağına rağmen Suriye ve Irak başta olmak üzere birçok noktada İran'ın askeri operasyonlarını yönetti
- Süleymani, İran lideri Ayetullah Ali Hamaney tarafından "yaşayan şehit" olarak adlandırılmıştır
- Süleymani, 1998'den bu yana İran'ın en çok能使的 askeri-istihbarat operasyonlarından sorumlu Kudüs Gücü'nün komutanlığı

İşte Kasim Süleymani'nin hayatı ve etkisi hakkında bilgiler:

İlanı: İran Devrim Muhaçfizi Ordusu'na bağlı Kudüs Gücü Komutanı General Kasim Süleymani, Afganistan'dan Irak'a, Suriye'den Lübnan'a İran'ın bölgelere politikalmasını belirleyen en önemli isimlerden biri olarak biliniyordu.

Ölümü: 3 Ocak 2020 tarihinde ABD'nin Bağdat Havalimanında düzenlediği helikopter saldırısında ölmüştür.

İşaretleri: İran Devrim Muhaçfizi Ordusu'na bağlı Kudüs Gücü Komutanı General Kasim Süleymani, Afganistan'dan Irak'a, Suriye'den Lübnan'a İran'ın bölgelere politikalmasını belirleyen en önemli isimlerden biri olarak biliniyordu.

Ýemene, Yraga, Siriýa gönügen «Şaýy ýaryymaýy»

• **Prezident Ibrahim Reisiniň ölümü**

2024-nji ýylyň 19-njy maýynda ýekşenbe günü Eýranyň prezidenti Ibrahim Reisiniň we Daşary işler ministri Emir Abdullahiýanyň ýany bilen jemi dokuz adamyň ölen wertolýot heläkçiligi bütin dünýäde Gaza uruşynyň wakalaryny bir gyra oklajak derejede gyzgyn seslenme döretdi. Munuň iň esasy sebäbi-de, bu hadysanyň Ysraýyl, ABŞ, Angliýa tarapyndan gurnalyp gurnalmanlygydyr. Çünkü eger bu hadysa Ysraýylyň Eýrana beren nobatdaky jogaby bolsa, onda ýadro ýaraglarynyň ulanyljak gorkunç uruşyň turmagyna getirer pikiri bar.

Hadysanyň aşakdaky sebäplerden ötri taryhy ähmiýeti bar:

- Azerbaýjan-Eýran ýaraşygy;
- Kontrolly Ysraýyl we Eýran atyşmalary;
- Gaza gyrgynçylygy;
- ABŞ-ÝB we Russiýa-Hytaý garpsyşygy.

Amerikan önümi bolan «uçýan tabytlar» (altmyşsynjy ýyllaryň tehnologiyasyna eýe «Bell» kompaniyasy tarapyndan öndüriilen «UH-1» wertolýotlary) howa şertlerine we daglyk ýerlere garamazdan döwlüp durýar.

Ýönekeý ulagda-da GPRS-iň bar wagty wertolýotda ýokdugyna, hatda telefonlaryňam ýerini anyklap bolmazlygyna düşünip bolanok we haýsy kelle bilen munça döwlet ýolbaşçysy gara ýol arkaly awtoulag bilenem gidip bolýarka 600 kilometrlik ýol üçin wertolýota münýärkä?

Hadysada signal kesme ýagdaýy bolup bilermi?

Aklyňa-oýuňa her hili soraglar gelýär, ýone hazırlıkce bu

hadysa ilkinji nobatda kimiň peýdasyna boldy diýip pikir etsek gowy bolar.

Hadysanyň bolan ýerine iň ýakyn ýerde – Azerbaýjanda ysraýyl harby bazasynyň bardygy, şol wagt sebitde uçan amerikan uçarynyň we hadysadan soň sebitdäki adamlaryň bolandygy aýdylýar.

Ýakyn Gündogaryň ady rowaýata öwrülen «SAWAK» kontrrazwedka gullugy olar ýalam akmak bolup bilmez. Eger bu hadysa Ysraýlyň ýa-da içerki güýçleriň eli bilen gurnalan bolsa, onda Eýranyň dat gününe! Ýakyn Gündogarda 500 milliard dollar çykdajy eden we Hytaýdyr Russiýanyň «ýakyn köprüsi» bular ýaly harsal-gyssanmaç hereket etmese gerek. Çünkü «Uly Ýakyn Gündogar maksatnamasynyň» çäginde ýerleşen Eýran hemmetaraplaýyn hüsgär bolmaga mejbur.

Bolup geçen hadysadan soň Eýranda Reisiniň ýerine onuň orunbasary Muhbir bellendi. Elli günden soň täze saýlawlardan çykan Eýran 10% gatnaşyk bilen täzeden saýlaw geçirer. Çünkü kim gelende-de öñ ýola goýlan nyzam ýene-de Ali Hamaneýe baglydyr. Hamaneýiň ogly bolsa ýeke-täk bäsdeşi olan Reisiden öñ nobatyna garaşyp dur.

Eger bu hadysa awariýa däl bolsa, onda muny ýewangelist-sionist gäbazarlar Hudaýy kyýamata mejbur etmek üçin edip bilerlermi? Bolup biläýjek zat.

Çünki şanyňam aýdyşy ýaly, ABŞ-daky ysraýyl lobbisi Ysraýyldan has beter howply. Bu banda Kennedini we ondan öñki amerikan prezidentini wezipeden aýryp hem-de Tramp bilen trampet oýnap biljek derejede güýcli.

Ukrainada, Slowakiýada bolup geçen wakalar, talyplaryň köpcülikleýin çykyşlary bu aňyýetiň şeýtandan sapak alandygyny görkezýär. Bu aňyýet diýýän zadymyz ýekeje ýumurtga üçin dünýäni oda berjek derejede azgyn we zalyň bandadır.

Reisi Saud Arabystany bilen Hytaýyň arada durmagynda ýaraşyk şertnamasyny baglaşdy, Eýrany Şanhaý hyzmatdaşlygy guramasyna agza etdi, diňe şu ýylyň ýanwar aýynda Türkýe bilen azyndan on sany strategiki şertnama gol çekdi. Emma Yraga, Halaba, aýratynam sünni kürtlere edilen eýran zulmuny ýatdan çykarmak mümkün däl. Çünkü haçan Ysraýyl Eýrana ýumruk salgasa, Eýranyň dowam edip gelýän režimi muny «Mossadyň» Erbildäki merkezlerine baglanyşdyryp, ol ýerde Türkýä ýakyn durýan biznesmenleriň we syýasatçylaryň janyna kast etdi.

Mysal üçin, Süleýmaniýe-Türkýe tebigy gaz geçirijini guran Şeýg Baz el-Kerim Berzenjiniň öldürilen 2022-nji ýyl terakty, 1988-nji ýylда Pákistanyň prezidenti Ziýa-ül Hak janyna kast edilen terakt we şol ýyl Turgut Özalyň öldürilen terakty, Eýran-Yrak uruşynyň gutarmagy, ruslaryň Owganystandan çykmagy we şeýle wakalaryň başlanan wagtynyň nämüçindir 1979-njy ýyldygy diýseň täsin.

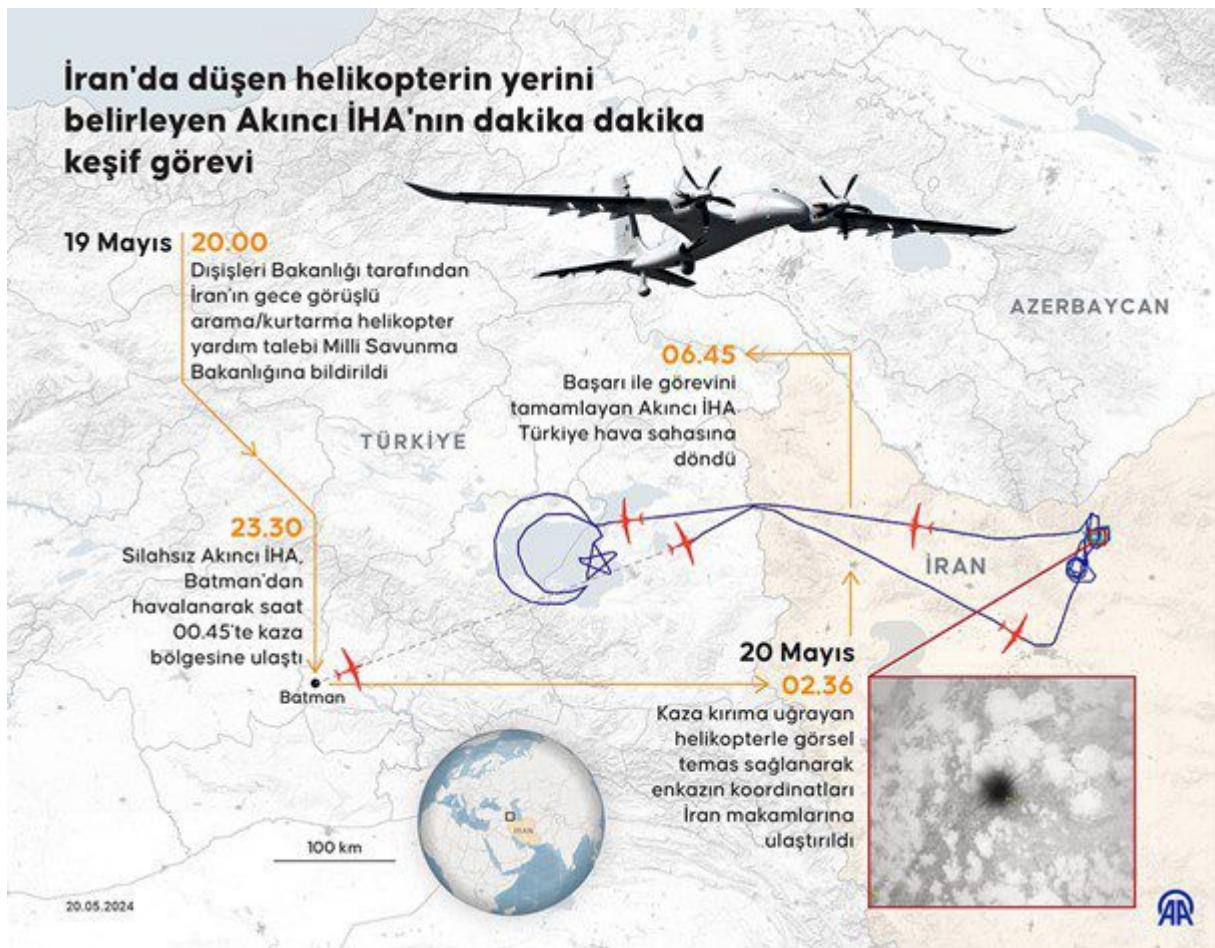
Emma men hadysa awariýa bolup çykaýanda-da, iň ýaramaz ähtimallygy pikir edip, öňuni alyş-taýýarlyk işleriniň geçirilmeginiň we heläkciliğiň iň ownuk detallaryna çenli derñelmeginiň tarapdary.

Bu boýunça aýratynam 1993-2002-nji ýyllar aralaygynda bolup geçen hadysalardan tejribe barsyny toplan Türkýeden goldaw alyp bilerler.

Ysraýylyň «halwasyny bişirmek» üçin we goňsy Türkýäniň ähmiýetini biliп, bular ýaly pajygaly wakalaryň öňüni almak üçin Türkýäniň, Müsüriň, Pákistanyň, Eýranyň ýolbaşçylygynda «Bereketli Ýarymaý bileleşigini» (BÝB) gurmak gerek.

Birimiz üçin erbet zadyň beýlekimize gowy bolmajakdygy ýatdan çykarylmasyн. Biz Ýewropadan öňem ýakyn goňşudyk we Nyzamylmülkiň geňesdarlygynda ganymyzam, janymyzam garym-gatym bolup, bir jan-bir tene öwrülen ýagdaýymyz bar.

Reisiniň ýanwar aýynda ýurt baştutanynyz bilen bilelikde ýagşy niýet bilen ýadygärlik kitabynda galdyran ýazgysynda nygtalyşy ýaly, «Hoşbaşke zalim neberek rabe menzile» («Zalymyň zulmy hemişelik däldir we zalyň menziline ýetip bilmez»). Ysraýylam...

Dr. Hüseyin ŞEÝHANLYOGLY,
Türkiýäniň Kütahýa Dumlupynar uniwersitetiniň mugallymy,
Syýasaty öwreniş ylmy we halkara gatnaşyklar boýunça ýörite
hünärmen, professor.

@Hseyhanlioglu

hseyhanlioglu@gmail.com

Penşenbe 23.05.2024 ý. Publisistika